

Devlet Kurma Sürecinde Sâ mânînoğulları*

Hasan Kurt

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-mail: kurt@divinity.ankara.edu.tr

Abstract: *The Appearance of the Sâ mânîds State. The Sâ mânîd dynasty appeared in Transoxiana in IXth century. The dynasty was attributed to their ancestor. Sâ mânî. Their influence and fame began to increase with the period*

---

* Bilindiği gibi internet artık pek çok alanda olduğu gibi ilmi çalışmalarda da göz ardı edilemeyecek kadar açık bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Elektronik dergiler, arama motorları gibi birçok konuda internette faydalanma imkânı ortaya çıkmıştır. Yine kaynak eserler dijital kamerayla kaydedilip web sitelerinde yayınlanmaya başlanmıştır. <http://www.alwaraq.com> adresli web sitesi bunlardan biridir. Bu siteden yararlanmanın pek çok faydaları bulunmaktadır. *Ara-bul* komutuyla, araştırma yaptığımız konuyla ilgili bu sitede yer alan kaynaklardaki bilgilerin –gözden kaçırılmaksızın– tümüne ulaşabilme fırsatı doğmuştur. Ayrıca zamandan da büyük tasarruf edilebilmektedir. Kısa zamanda onlarca eser bir anda taranabilmektedir. Fakat bu kaynakların gerçekten aslına uygun bir biçimde yayınlanıp yayınlanmadığı endişesi bulunmaktadır. Çünkü bu web sitelerindeki kitap sayfaları herhangi bir baskıyı esas almamaktadır. Bu siteler sayfa düzenlerini kendileri belirlemektedirler. Bununla birlikte bu web siteleri artık görmezden gelinemeyecek kadar çoğalmaya ve büyük kolaylıklar sağlamaya devam etmektedir. Bu nedenle yukarıda sözünü ettiğimiz web sitesinde yer alan kaynaklardaki bilgilerin doğru kaydedilip kaydedilmediğini tespit için kütüphanelerdeki basılı nüshalarıyla karşılaştırmasını yaptık. Yapmış olduğumuz tespitler sonucunda herhangi bir hataya rastlamadık. Bu yüzden ilgili web sitesinin ve benzerlerinin ihtiyatı elden bırakmadan kullanılabilmesi kanaatine vardık. Bu kanaatimizi okuyucularımızla da paylaşabilmek için basılı nüshalardaki sayfa numaralarıyla ilgili web sitesinin kaynaklarındaki sayfa numaralarını birlikte kaydettik.

of Ma'mûn, the Abbasid Caliph. In the beginning they were supported by the Tâhirids, the viceroys of Khurasan and Transoxiana; and they gradually gained power in the region. After the declining of the Tahirids they were directly appointed for governing Transoxiana by the Abbâsîd caliphs. But their dependence to the Abbâsîd caliphs was basically in appearance. And eventually they founded their own states in Transoxiana.

Key Words: Sâ mân, Nouh b. Asad, Nasr b. Ahmad, İsmail b. Ahmad, Tâhirids, Transoxiana, Bukhara, Samarqand.

Giriş

Sâmânoğullarının kökenleri ve anayurtları hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zor görünmektedir. Kaynaklarda genellikle Sâmânoğullarının soyunun Sâsânî Hanedanı'ndan Behram Çubin'e dayandığına ilişkin bir rivayet nakledilmektedir.¹ Yine Sâmânoğullarının ataları arasında yer aldığı belirtilen Reyli Behram Hoşneş'in², Sâsânî Kısrası Hürmüz'ün Azerbaycan valisi olduğu kaydedilmektedir.³ Bu arada bir müellifin ise Sâmânoğullarının Türk kökenli olduğunu ve Oğuz Kabilesi'ne bağlı bulunduğunu öne sürdüğü ifade edilmektedir. Frye bunu pek muhtemel görmemektedir. Onların, bu ihtimalden daha mantıklı gözüktüğüne işaret ettiği Türk kökenli Eftalitlere dayandırılmasının ise sonraki dönemlerde ortaya çıkmış bir girişim olabileceğini belirtmektedir.⁴ Bununla birlikte Sâmânoğullarının geçmişi hakkında sağlıklı bilgi edinmemizin mevcut kaynaklar çerçevesinde zor olduğu açıktır. Nitekim bu hanedanın ilk Müslüman ferdi olarak bilinen Sâmân Huda'nın ne zaman İslâm'ı kabul ettiği bile kaynaklarda ihtilafli durumdur. Gerdizî'nin rivayetine göre Sâmân Huda, Halife Me'mun'un Horasan valiliği sırasında onun vasıtasıyla Müslüman olmuştur.⁵ Narşahi'ye göre ise Sâmân, Emevîler döneminde Horasan Valisi Esed b. Abdullah el-Kasrî

¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulâk ve'l-Ümem*, Beyrut, 1995, VII, 265; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 2806; Sem'ânî, *el-Ensab*, tk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut, 1988, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1034 vd.; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, 1932, III, 83; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 556. İbn Mâkûlâ, *el-İkmal*, tk. Abdurrahman b. Yahya, Haydarabad, 1966, V, 148 vd.; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 798; Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, Lucknow, 1913, IV, 10.

² İbn Haldun Hoşneş adını Haşîş şeklinde kaydetmektedir. Fakat Sâmânoğullarının bu ve diğer atalarının isimlerinin zabtu konusunda endişeleri bulunduğunu vurgulamaktadır. Bkz. İbn Haldun, *el-İber*, yy., trz., IV, 333; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 2155.

³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Mısır, 1357, VI, 3; <http://www.alwaraq.com>, (01.10.2002), 2317; Nüveyrî, *Nihayetu'l-Ereb fî Funûni'l Edeb*, thk. M. Cabir Abdu'l-Âl el-Hînî, Kahire, 1984, XXV, 331; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 5822.

⁴ Frye, "The Sâ mânids", *Cambridge History of Iran*, Cambridge, 1975, IV, 136.

⁵ Gerdizî, *Târîh-i Gerdizî*, Tahran, 1327, 14.

(105-9/723-7) aracılığıyla Müslüman olmuştur. Bu nedenle oğluna, valiye sevgi ve saygısının bir sonucu olarak Esed adını vermiştir.⁶

Barthold'un da dikkat çektiği gibi Sâmân'ın değil, oğlu Esed'in hakkında bile kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır.⁷ Sâmânoğullarının tarihini yazan Mirhond bu bilgiyi zayıf bir rivayet gibi nakledip üzerinde durmaya bile gerek duymadan, doğrudan onların şöhretlerinin ancak Abbasî Halifesi Me'mun döneminde ortaya çıktığına dikkat çekmektedir.⁸ Böyle bir durumda Sâmânoğullarının soyunun Behram Çubin'e dayandığı rivayeti tenkide açıktır. Çünkü tarihte yıldızı parlayan bir çok kişi ya da hanedanın soy kütüğünü meşhur bir kimseye dayandırma yoluna başvurduğu bilinmektedir. Zeki Velidi Togan bu sahte soy kütüklerince kitabında örnekler vererek dikkat çekmektedir.⁹

Sâmânoğullarının atalarının ana yurdu hakkında ise bazı Arapça ve Farsça kaynaklar onların isminin Semerkant yakınındaki bir köyün adından türetildiğini, bazıları ise bu köyün Belh ve Tirmiz yakınında bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁰ Frye, Sâmânoğulları ailesinin kaynaklarda ilk defa Horasan'da görüldüklerini gerekçe göstererek bu yerin Tirmiz'de olması ihtimalinin, Maveraünnehir'e göre daha kuvvetle muhtemel gözüktüğünü belirtmektedir.¹¹ Fakat mevcut rivayet başka belgeler olmaksızın böyle bir ihtimali teyit etmekte yetersiz kalmaktadır. Çünkü aşağıda görüleceği gibi Esed b. Sâmân'ın oğullarının daha ziyade Semerkant ve çevresinde yönetici tayin edilmeleri, siyasî ve askerî güçlerini Maveraünnehir'den almaları diğer ihtimalin de göz ardı edilmemesini gerektirmektedir. Bu nedenle Sâmânoğullarının; bir İranlı olarak değil, hâkim oldukları Maveraünnehir coğrafyasının insanları olarak değerlendirilmesi daha mantıklı görünmektedir.

Sâmânoğullarının Abbasîlerle ilişkisi rivayete göre onların kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Sâmânoğulları Hanedanı'na adını veren Sâmân'ın, Abbasî ihtilalinin ortaya çıktığı günlerde Horasan'da Ebû Müslim el-Horasanî'nin yakın adamları arasında yer aldığı belirtilmektedir.¹² Fakat Sâmânoğullarının Abbasîlerle ilişkisinin Halife Harun Reşid döneminden itibaren canlandığı görülmektedir. Esed b. Sâmân'ın, bu sırada Horasan valiliği yapan Ali b. İsa'nın yakın adamları arasında yer aldığı ve onun valiliği

⁶ Narşahî, *Târihu Buhârâ*, thk. Emin Abdülmecid Bedevî, Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî, Mısır, trz., 105.

⁷ Vasilij Viladimir Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. Dursun Yıldız, Ankara, 1990, 226.

⁸ Mirhond, *Histoire Des Samanides* (Farsça metin kısmı), haz. M. Defremery, Paris, 1845, 1.

⁹ Bkz. Z. Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul, 1985, 76 vd.

¹⁰ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Mısır, 1906, V, 11 vd.; <http://www.alwaraq.com>, (14.12.2002), 1534; Makdisî, *Ahsenu't-Tekâsim*, Leiden, 1906, 338; <http://www.alwaraq.com>, (17.12.2002), 173.

¹¹ R. Nelson Frye, "The Sâmânids", 136.

¹² İbnü'l-Cevzî, VI, 131; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 2227; İbn Tağriberdî, III, 83; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 556.

döneminde öldüğü nakledilmektedir.¹³ Yine Esed b. Sâmân'ın oğulları bu dönemde isyan edip Semerkant'ta hâkimiyet kurmuş bulunan Rafi' b. Leys'e karşı mücadelede görevlendirilmişlerdir. Şöyle ki, 191/807 yılında Ali b. İsa'nın yerine Horasan valiliğine atanan Herseme b. A'yün bu isyanı bastırmak için Rafi' b. Leys'in üzerine yürümüş, fakat bir başarı elde edememişti. Bu gelişmeden hayli rahatsız olan Harun Reşid, oğlu Me'mun'u da yanına alarak Rafi' b. Leys meselesiyle doğrudan ilgilenmek istemiş ve Horasan'a gelmiştir. Me'mun, burada Esed b. Sâmân'ın oğulları olan Nuh, Ahmed, Yahya ve İlyas'ı Herseme b. A'yün'e yardımcı olarak görevlendirmiştir. Sonuçta Esed b. Sâmân'ın oğulları, Rafi' b. Leys ile bir antlaşma yapılmasını sağlamış ve hayatının son günlerini yaşayan Harun Reşid ile Me'mun'a derin bir nefes aldirmiştir.¹⁴ Böylece Sâmânogulları Hanedanı'nı oluşturacak bu kimseler, Emin'den sonra halife olacak Me'mun'un yanında önemli bir yer edinmişlerdir.

Me'mun halifelik makamına geçtiğinde Horasan valisi tayin ettiği Ğassan b. Abbad'a da, geçmişteki başarılarının bir mükafatı olarak Esed'in oğullarına devlet kademesinde önemli görevler vermesini emretti. Bunun üzerine Ğassan b. Abbad, 204/819 yılında Esed'in oğullarından Nuh'u Semerkant'a, Ahmed'i Fergana'ya¹⁵, Yahya'yı Şaş ve Uşrusana'ya, İlyas'ı Herat'a vali tayin etti.¹⁶ İbn Hurdazbih'in Maverâünnehir'in vergileri münasebetiyle naklettiği bilgilerden Nuh b. Esed'in 211-212/826-827 yıllarında Semerkant'ın yanı sıra Fergana ve diğer Türk şehirlerinden bazısının da hâkimi olduğu anlaşılmaktadır. Onun rivayetine göre bu yerler için belirlenen vergi miktarı 326.400 dirhem olarak takdir edilmiştir.¹⁷ Böylece Sâmânogullarının ilk siyasî faaliyetleri Maverâünnehir'de ve dışında olmak üzere iki ayrı bölgede ortaya çıkmıştır.

1. Sâmânogullarının Maverâünnehir Dışındaki Durumları

Esed'in oğullarından Maverâünnehir dışında valilik yapan tek kişi İlyas b. Esed'tir. Kaynaklarda diğer kardeşleri Maverâünnehir'in farklı yerlerinde valilik yaparken onun Herat'ta bu görevi sürdürdüğü nakledilmektedir. Tahiroğullarından olan Horasan Valisi Talha b. Tahir, İlyas b. Esed'i 208 yılı Safer/823 yılı Haziran ayında Sistan'a vali tayin etti. Fakat İlyas, bu

¹³ İbnü'l-Cevzî, VII, 265; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 2806. İbn Tağriberdî, III, 83; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 556.

¹⁴ Narşahî, 105.

¹⁵ Narşahî, diğer kaynaklardan farklı olarak Ahmed b. Esed'in Merv'e atandığını ve bu atamaların 202/817 yılında yapıldığını belirtmektedir. Bkz. Narşahî, 106.

¹⁶ Gerdizî, 14; İbnü'l-Esîr, VI, 3; <http://www.alwaraq.com>, (01.10.2002), 2317; İbnü'l-Cevzî, VI, 131; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 2227; Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Mısır, 1325, II, 50; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 353; Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 10; Barthold, 225 vd.; Frye, "The Sâmânids", 136.

¹⁷ İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, haz. De Goeje, Brill, 1889, 38. <http://www.alwaraq.com>, (2.10.2002), 20.

görevde ancak birkaç ay gibi çok kısa bir zaman kalabildi. Talha b. Tahir, aynı yılın Cemaziyelahir/Ekim ayında valilik görevini Muaddel b. Husayn'a devretti. Fakat İlyas, bu durum hoşuna gitmediği için Sistan'da bulunan Haris b. Müsennâ'nın sarayına yerleşti. Buradan sürekli olarak halkı Muaddel b. Husayn'a karşı tahrik etti. Bu nedenle halk İlyas b. Esed'e daha çok destek veriyormuş gibi davranmaya başladı. Bu durum şehirde barış ortamını tehlikeye düşürdüğü için valiyi zor durumda bıraktı.¹⁸ Talha b. Tahir'den sonra Horasan valisi olan kardeşi Abdullah b. Tahir, İlyas b. Esed'i 212/827 yılında İskenderiye valisi tayin ederek bu yılın Cemaziyelahir/Eylül ayında Fustat'a döndü.¹⁹ Fakat Barthold'un da belirttiği gibi, İlyas b. Esed'in bu görevde ne kadar kaldığı bilinmemektedir.²⁰

İlyas b. Esed, Horasan Valisi Abdullah b. Tahir tarafından Sistan'da Haricîler'e karşı savaşmak için görevlendirilen komutanlar arasında da yer aldı. 7 Zilhicce 216/15 Ocak 832 tarihinde Haricî lider Avf b. Abdurrahman'ın ordusuyla savaşa tutuştu. Sonuçta her iki taraftan da çok sayıda insan öldü. Haricîler neredeyse tamamen yok olmakla karşı karşıya kaldılar. Çok çetin geçen çatışmada İlyas b. Esed'in de içinde yer aldığı ordudan ise Muhammed b. Ahvas, Ahmed b. Amr b. Müslim el-Bâhilî ve Vehb b. Hilâl gibi önde gelen kimseler öldürüldü. Sistan Valisi Muhammed b. Ahvas öldürüldüğü için onun yerine Abdullah b. Tahir'in amcası Hasan b. Hüseyin, yeni vali belirleninceye kadar İlyas b. Esed'in vekalet etmesini istedi. Sonraki yıllarda ise İlyas b. Esed, Abdullah b. Tahir tarafından Sistan valiliğine atandı. İlyas b. Esed valilik makamına geçtiği sırada muhtemelen Haricîlerle bitmek bilmeyen çatışmalar ve sık sık yaşanan kıtlıklar nedeniyle şehir hazinesi tamamen boşalmıştı. Bu konuda en geniş bilgiyi veren *Târih-i Sistan* adlı kaynaktan anlaşıldığı kadarıyla İlyas, önceki valilerden daha başarılı bir yöneticilik yapamamıştır. O da diğer valiler gibi Haricîleri takibe kalkışmış, fakat Kirman tarafına çekildikleri için onlara karşı da bir başarı gösterememiştir.²¹

Görevlerinde pek başarılı bir tablo ortaya koyamadığı anlaşılan İlyas b. Esed, Herat valiliğinde bulunduğu bir sırada Horasan Valisi Abdullah b. Tahir tarafından cezalandırılmıştır. Rivayete göre Abdullah b. Tahir, İlyas'tan Herat valiliği yaptığı sırada Nişabur'a gelmesini istemiş, fakat o, bu emri yerine getirme konusunda biraz yavaş hareket etmişti. Bunun üzerine Tahiroğullarının en güçlü Horasan valisi olan Abdullah b. Tahir, İlyas'a bir mektup yazıp ceza olarak bu mektubun eline geçtiği yerde kalmasını istemişti. Bûşenc'ten hareket ettiği sırada mektup eline geçen İlyas'ı, ancak burada bir sene ikamete mecbur tuttukten sonra yoluna devam edip huzuruna çıkmasına izin vermişti. Bununla birlikte Abdullah b. Tahir, onu valilik

¹⁸ *Târih-i Sistan*, haz. Meliku'ş-Şuara Behar, Tahran, trz., 177 vd.

¹⁹ Kindî, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, Beyrut, 1908, 183 vd.; Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-İ'tibar*, 344, <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002).

²⁰ Barthold, 226, not 198.

²¹ *Târih-i Sistan*, 182 vd., 187 vd.

görevinden almamıştır. Tahir b. Abdullah da babasının Sâmânoğullarıyla ilgili politikasını sürdürmüştür. Ancak kaynaklarda yer alan İlyas ile ilgili bilgiler karmaşık bir durumda bulunmaktadır. İlyas'ın Sistan'da bulunduğu sırada Herat valiliğinden alınarak mı bu işle görevlendirildiği yoksa Herat valiliğine ek olarak mı komutanlık yaptığı konusu kaynaklarda belirsizdir. Yine Sistan'daki faaliyetlerinden sonra ikinci defa mı Herat valiliğine tayin edildiği anlaşılmamaktadır. Yalnızca Horasan Valisi Tahir b. Abdullah'ın, İlyas 242/856'da Herat'ta ölünce yerine oğlu Ebû İshak Muhammed b. İlyas'ı tayin ettiği belirtilmektedir.²²

Frye, kaynak belirtmeksizin İlyas'ın yerine oğlu İbrahim'in geçtiğini kaydetmektedir. Buna göre bir süre sonra İbrahim, Horasan Valisi Muhammed b. Tahir tarafından ordu komutanı olarak görevlendirildi. Fakat İbrahim Sistan'da Haricîlere karşı yaptığı savaşta başarısız oldu. Yine Yakub b. Leys, Herat'ı kuşattığında Tahiroğullarının valisi, İbrahim'i Yakub b. Leys'e karşı gönderdi. Fakat Bûşenc yakınında 253/867 yılında iki taraf arasında çıkan çatışmada İbrahim, Yakub karşısında yenilgiye uğradı ve Nişabur'a kaçtı. Bir süre sonra Nişabur'da Yakub'a teslim oldu ve esir olarak Sistan'a götürüldü.²³ Barthold, İlyas'ın ölümünden sonra onun yerine ailesinden hiç kimsenin geçmediği kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Saffarogullarının Sistan ve Herat'ta ortaya çıkmaları hakkındaki rivayetlerde Sâmânoğullarının adının geçmediğini kaydetmektedir.²⁴ İlyas'ın yerine başka biri geçmiş de olsa, kuruluş yıllarında Sâmânoğullarının Maverâünnehir dışındaki hâkimiyetlerinin kalıcı olmadığı açıktır.

2. Sâmânoğullarının Maverâünnehir'deki Durumları

a. Tahiroğulları Dönemindeki Durumları

Sâmânoğullarının tarih sahnesinde belirgin bir yer edinmeleri, Maverâünnehir yoluyla gerçekleşmiştir. Esed b. Sâmân'ın oğullarının bu bölgedeki valilikleri Sâmânoğulları iktidarının başlangıcı olmuştur. Artık bundan sonra Horasan'a atanacak tüm valiler onların Maverâünnehir'deki hâkimiyetini saygıyla karşılamıştır. Bu nedenle Sâmânoğullarının iktidarının Maverâünnehir kökenli olduğu söylenebilir.

Tahiroğulları Hanedanı'nın kurucusu olan Tahir b. Hüseyin, 205/821 yılında Horasan valisi olunca Esed'in oğullarını görevlerinde bırakmış; Esed'in oğullarının en büyüğü olan Semerkant Valisi Nuh b. Esed'i ise

²² Nüveyrî, XXV, 332; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 5822. İbnü'l-Esîr ve İbn Haldun, İlyas'ın öldüğü 242/856 yılında oğlu Muhammed'in Herat valiliğine Abdullah b. Tahir tarafından atandığını kaydetmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, VI, 4; İbn Haldun, III, 311; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 1530. Halbuki 230-248/844-862 yılları arasında Horasan valisi olarak Tahir b. Abdullah görev yapmıştır. Bkz. Hasan Kurt, *Türk İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara, 2002, 95.

²³ Frye, "The Sâmânids", 136.

²⁴ Barthold, 226.

onların aile reisi olarak görmüştür.²⁵ Sâmânoğulları, Tahir b. Hüseyin döneminden itibaren Tahiroğulları Hanedanı'nın yıkılışına kadar Maverâünnehir'de hâkimiyetlerini sürdürmüştür. Tahiroğulları ortaya çıkışlarından yıkılışlarına kadar onları hep desteklemiştir. Sâmânoğulları bölgedeki faaliyetlerini onlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bölgenin İslâmlaşmasının tamamlanabilmesi ve henüz İslâm'ı kabul etmemiş Türk bölgelerinden gelen akınlara karşı Sâmânoğullarının daha iyi direnebilmesi için Tahiroğulları onları güçlendirmeye çalışmıştır. Bu konuda Sâmânoğullarına hilafet merkezinden de büyük destek verilmiştir.

Talha b. Tahir'in Horasan valiliği döneminde Halife Me'mun tarafından Ahmed b. Ebî Halid bir orduyla Sâmânoğullarının yönetiminde olan Maverâünnehir'e gönderildi. Çünkü Uşrusana Hükümdarı Kâvus, Me'mun'a vergi vermeye razı olduğu halde, Halife'nin Bağdat'a gitmesinden sonra antlaşmayı bozmuştu. Bu nedenle Uşrusana'nın yeniden itaat altına alınması kaçınılmaz hâle gelmişti. Bu arada Uşrusana'da hükümdar ailesi arasında da anlaşmazlıklar çıkmış; Kâvus'un oğlu Haydar, kardeşi Fazl'ın kayınpederi olan ve bir grubun liderliğini yapan ünlü bir asilzadeyi öldürmüştü. Bu olaydan sonra Haydar, önce mahallî Arap idarecisinin yanına, daha sonra da Bağdat'a kaçmıştı. 205/820 yılında Fazl da, Dokuz-Oğuzları yardıma çağırmıştı.²⁶ Halife Me'mun, antlaşmayı bozan Uşrusana Hükümdarı'nı yeniden itaat almayı düşünürken bölgede böyle bir iç çatışmanın ortaya çıkmış olmasını fırsat olarak değerlendirdi. Yardım istemek için Bağdat'a sığınan Haydar, Uşrusana'yı fetih konusunda hilafet ordusunun işini kolaylaştıracaktı.

207/822 yılında Ahmed b. Ebî Halid, bir ordu ile Uşrusana'ya girdi. Kendisine kılavuzluk eden Haydar, Arapları pek bilinmeyen kısa bir yoldan getirdiği için gafil avlanan ve teslim olmak zorunda kalan Kâvus'u Bağdat'a gönderdi.²⁷ Fazl ise Türkler ile birlikte bozkırlara kaçtı. Bir süre sonra Türklerle ihanet ederek onları terk edip Araplara katıldı. Türkler ise bozkırlarda susuz kaldıklarından çok sayıda can kaybına uğradılar. Bağdat'ta İslâmiyet'i kabul eden Kâvus'a gelince, Uşrusana'ya yeniden yönetici olarak görevlendirildi.²⁸ Afşin lakabını alan Haydar b. Kâvus ise daha sonraki yıllarda Bâbek'i ortadan kaldırdı. Ahmed b. Ebî Halid, yaptığı bu seferle Tahiroğullarının yanı sıra Sâmânoğullarının da koruyucusu olduğunu ortaya koymuş; Fergana'da kontrolü kaybeden Ahmed b. Esced'in hâkimiyetini yeniden sağlamlaştırmıştır.²⁹

²⁵ Narşahî, 106; Mirhond, *Samanids*, 2.

²⁶ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, trz., VIII, 580; Barthold, 227.

²⁷ Taberî'nin rivayetine göre, Fazl da Kâvus ile birlikte esir edilip Bağdat'a gönderildi. Bkz. Taberî, VIII, 595.

²⁸ Taberî, VIII, 595; İbnü'l-Esîr, VI, 205.

²⁹ Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 10; Mirhond, *Samanids*, 2; Barthold, 228.

Nesefî, Ahmed b. Ebî Halid'den sonra Tahiroğullarının Horasan Valisi Talha b. Tahir'in 212/827 yılında Şaş ve Fergana Hükümdarı'na karşı başka bir sefer düzenlediğini ve bu şehirleri ele geçirdiğini belirtmektedir. Fakat savaşın sebepleri ve gelişmesi üzerinde bilgi vermemektedir.³⁰ Belâzurî, Fergana'ya bağlı Kâsân ve Orest'in, diğer ifadeyle Fergana'nın Nuh b. Esed tarafından itaat altına alındığını nakletmektedir. Fakat onun, bu başarısını Muntasır Billah'ın hilafeti döneminde (247-248/861-862) elde ettiğini kaydetmektedir.³¹ Barthold'un da dikkat çektiği gibi³² Nuh b. Esed (ö. 227/841) söz konusu halife döneminde artık hayatta değildi. Bu durumda eğer Nuh b. Esed adı konusunda bir yanlışlık yoksa, halifenin adıyla ilgili bir yanlışlık olduğu anlaşılmaktadır. Nuh b. Esed, ayrıca Halife Mu'tasım döneminde (218-227/833-842) İsficab'ı hâkimiyet altına aldı. Şehrin etrafına halkın bağ ve bahçelerini de kuşatan bir sur yaptırdı.³³ Nuh b. Esed'in, böyle bir tedbire şehri henüz Müslüman olmamış Türklerin akınlarından korumak için başvurduğu açıktır. Diğer yandan Sâmanoğulları onuncu yüzyılda bile hâlâ Türkler tarafından yönetilen İsficab'a özel vergi imtiyazı tanıdı. İsficab Hükümdarı yalnızca bağlılığını ifade için Sâmanoğullarına yıllık dört dânik ile bir süpürge gönderdi.³⁴

Talha b. Tahir'den sonra Horasan valiliğine atanan kardeşi Abdullah b. Tahir de oğlu Tahir'i Oğuz bozkırlarına gönderdi. Bu askerî sefer sırasında Tahir, Müslümanların o güne kadar hiç erişemediği yerlerde askerî faaliyetlerde bulundu.³⁵ Bu dönemde Sâmanoğullarının yönetiminde bulunan Maverâünehir Türkleri tamamıyla İslâmiyet'i kabul etmiş olup gayrimüslim Türklere karşı akınlarda bulunmuşlardır.³⁶ Bu olayın Sâmanoğullarının güçlenmesine katkıda bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Tahiroğulları üretimin artırılmasına ve güven ortamının sağlanmasına yönelik yapmış oldukları hukukî düzenlemelerle de Sâmanoğullarına katkıda bulunmuşlardır. Bu anlamda sürekli olarak tarım alanlarının sulanması konusunda çiftçiler arasında kavgaların çıkmasına ve üretimin azalmasına yol açan kargaşanın önlenmesi için girişimlerde bulunmuşlardır. Horasan Valisi Abdullah b. Tahir, kanalların kullanılmasına ilişkin kuralları belirleyecek bir komisyon kurdu. Bu komisyonda muhtemelen ortak bir görüşe varılabilmesi için bütün Horasanlı fakihler yer aldı. Ayrıca onlara Iraklı bazı fakihler de katıldı. Komisyon üyesi fakihler "Kanallar Kitabı" anlamına gelen *Kitâbu'l-Kunîy* adlı bir eser hazırladılar. Abdullah b. Tahir'in emriyle

³⁰ Nesefî, *el-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand*, tkd. Nazar Muhammed el-Faryâbî, Suûdî Arabistan, 1991, 154.

³¹ Belâzurî, *Futûhü'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, 611.

³² Barthold, 228.

³³ Belâzurî, 614; Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035.

³⁴ Makdisî, 341; <http://www.alwaraq.com>, (17.12.2002), 174.

³⁵ Barthold, 229; Bosworth, C.E., "The Tâhirids and Saffârids", *The Cambridge History of Iran*, ed. R.N. Frye, (Cambridge, 1975), IV, 98.

³⁶ Belâzurî, 628; Barthold, 229.

arazilerin sulanması o günden itibaren bu kitapta belirtilen kurallar çerçevesinde gerçekleştirildi. Bu kitap Gazneliler döneminde de başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. Nitekim Gerdizî 440/1048'de kaleme aldığı eserinde, *Kitâbu'l-Kunîy*'de yer alan sulama kurallarının kendi döneminde de uygulandığını belirtmektedir.³⁷ Tahiroğullarının Horasan'da hâkimiyetlerini sürdürdüğü dönemde (205-259/821-873) Sâmânoğulları Maverâünnehir'de onların adına görevlerini sürdürmekteydi. Bu nedenle burada da tarımın gelişmesi ve çiftçiler arasında ortaya çıkan tartışma ortamının sona erdirilmesi için söz konusu kitapta yer alan kurallar çerçevesinde sulamanın yapıldığı kuvvetle muhtemeldir.

Sâmânoğullarının gelişmesi ve güçlenmesi konusunda Tahiroğullarının yaptığı önemli katkılardan biri de bilginin tabana yayılmasına yönelik faaliyetleridir. Abdullah b. Tahir "İlimle uğraşmak herkes için mümkün olmalıdır; ilim kendini korur ve değersizlerin yanında kalmaz." diyerek bu konudaki görüşünü açıkça ortaya koymuştur.³⁸ Bir başka sözünde ise "Layık olan ve olmayan tüm insanlar arasında bilim yaygınlaştırılmalıdır. Bilim layık olmayanı gitmekten kendini daha iyi korur." demiştir.³⁹ Gerçekten o devirde rivayete göre en yoksul köylülerin çocukları bile tahsil yapmak için şehirlere gitmekteydi. Hargûn köyü halkından iki kardeşi, babaları 233/847 yılında bu yerleşim biriminin bağlı bulunduğu Semerkant'a göndermiştir. Söz konusu iki kardeş üç sene Semerkant'ta tahsillerine devam etmiş; bu sırada yanlarında kalan anneleri de yün dokuyarak onların geçimini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁰

Halife Mu'tasım da Sâmânoğullarının yönetiminde bulunan Maverâünnehir'in refah seviyesinin yükselmesi için katkıda bulunmuştur. Şaş'ta tarımın gelişmesini sağlamak amacıyla kapanmış olan bir sulama kanalının yeniden açılması için iki milyon dirhemlik bir ödenek ayırmak gereği duymuştur.⁴¹ Bu kanalın, XIII. yüzyılda da mevcudiyetini sürdürdüğü belirtilmektedir.⁴² Bu durumun Sâmânoğullarının gelir seviyesinin yükselmesine ve daha güçlü hâle gelmesine yol açtığında şüphe yoktur. Ayrıca Mu'tasım'ın böyle bir yardımda bulunma gereği duyması, Maverâünnehir'in ileri gelenlerinin hilafet merkezinde etkili olduğunu göstermektedir.⁴³ Çünkü Nuh b. Esed, Mu'tasım'a isteği üzerine düzenli olarak her yıl hassa ordusunda ve diğer işlerde görevlendirilmek amacıyla bir grup Türk göndermekteydi. Bu şekilde Mu'tasım'ın emrinde üç bin kadar Türk toplanmıştı.⁴⁴ Bu Türklerin Halife üzerinde büyük bir nüfuz kurduğunda şüphe yoktur.

³⁷ Gerdizî, 3 vd.

³⁸ Gerdizî, 4.

³⁹ İbnü'l-Esîr, V, 271.

⁴⁰ Sem'ânî, II, 346 vd.

⁴¹ Taberî, IX, 121.

⁴² Barthold, 229.

⁴³ Barthold, 229.

⁴⁴ Ya'kûbî, *Kitâbu'l-Buldân*, Leiden, 1892, 255.

Sâmânogulları bu dönemde Soğd ve Nuh b. Esed'in hâkimiyetinde bulunan bölgeler için Tahiroğullarına 326.400 dirhem vergi ödemekteydi. Bu verginin 280.000'i Fergana'dan, 46.400'ü ise diğer Türk şehirlerinden karşılanmaktaydı.⁴⁵

Sâmânogulları, Tahiroğulları ve Hilafet merkezi arasında gerçekleşen ileri düzeydeki işbirliğinin, kendi gelecekleri için tehlike olarak gördükleri kimselere karşı mücadele etme konusunda da sürdüğü görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak Halife Mu'tasım, muhtemelen Maverâünnehir'de bir isyan çıkmaması için Tahiroğullarının Horasan Valisi Abdullah b. Tahir ile giriştiği iktidar mücadelesi sonucunda tutuklanan Afşin'in yanı sıra onun oğlu Hasan'ın da tutuklanmasını istedi. Bu iş için de Abdullah b. Tahir'i görevlendirdi. Hemen harekete geçen Abdullah b. Tahir, Hasan b. Afşin'i tuzağa düşürüp tutuklayabilmek için bir plan yaptı. Hasan b. Afşin, Abdullah b. Tahir'e Sâmânogullarından Nuh b. Esed'in, kendisini rahatsız ettiğini mektup yazarak birçok kez bildirmişti. Abdullah b. Tahir, bu olaydan yararlanarak Semerkand'da valilik yapan Nuh b. Esed'e bir mektupla Hasan b. Afşin'i tutuklamak için hazırlanmasını ilettili. Hasan b. Afşin'e de Nuh b. Esed'in yerine vali tayin edildiğini bildiren bir mektup gönderdi. Vali tayin edilmiş olmanın verdiği rahatlıkla yanına yalnızca küçük bir grup adam alan Hasan b. Afşin, Semerkand'a gitti. Fakat burada Nuh b. Esed tarafından tutuklanarak Abdullah b. Tahir'e gönderildi. Abdullah b. Tahir de onu Halife Mu'tasım'a yolladı. Böylelikle babası gibi Hasan b. Afşin de herhangi bir sorun yaşanmadan etkisiz hâle getirilmiş oldu.⁴⁶

Tahiroğullarının askerî seferlerine de Sâmânogulları büyük destekte bulunmaktaydı. İbn Havkal'ın rivayetine göre Nuh b. Esed, Maverâünnehir'den gerekirse hiç zorlanmadan üç yüz bin asker çıkarabileceğini Horasan Valisi Abdullah b. Tahir'e bildirmiştir.⁴⁷ Bu rivayet de diğerleri gibi Tahiroğullarıyla Sâmânogulları arasındaki işbirliğinin ne kadar ileri seviyede olduğunu göstermektedir.

⁴⁵ İbn Hurdazbih, 38; <http://www.alwaraq.com>. (18.12.2002), 20.

⁴⁶ Taberî, IX, 106 vd. İbnü'l-Esîr, Hasan b. Afşin'in adını Hüseyin b. Afşin şeklinde nakletmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, VI, 512 vd.

⁴⁷ İbn Havkal, *Sûretü'l-Arz*, trc. Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2001, 215.

Babası ve dedesi gibi kaynaklarda hakkında pek fazla bilgiye rastlanılmayan Nuh b. Esed'in 227/842'de ölümü üzerine⁴⁸ bu sırada Horasan valisi olarak görev yapan Tahiroğullarından Abdullah b. Tahir, rivayete göre pek alışık olunmayan bir yöntemle Semerkant valiliğine onun kardeşleri Yahya ve Ahmed'i birlikte tayin etti.⁴⁹ Kaynaklarda açıkça belirtilmemekle birlikte belki birisi diğerinin yardımcısı konumundaydı. Fakat Ahmed, bir süre sonra bilinmeyen bir nedenle kardeşi Yahya'nın görevini de üstlendi. Frye, Yahya'nın, iktidarını daha enerjik olan kardeşi Ahmed'e devretmiş olabileceğine dikkat çekmektedir. Maverâünnehir'in Buhârâ ve Harezm dışında kalan büyük bölümünü Ahmed'in yönetmesinin bu ihtimali güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Ona göre bu sırada Yahya, Semerkant'ta pek etkinliği olmayan bir lider durumundaydı ve Yahya adına basılmış para olduğuna ilişkin rivayet bulunmaması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Halbuki Ahmed'in *fels* denilen bakır paralarının varlığı ise Semerkant'ta 244/858 yılına kadar dayanmaktadır. Paraların bakır oluşu, Nasr b. Ahmed'den önce Sâmanoğullarının gümüş para (dirhem) basma yetkileri bulunmayışından dolayıdır.⁵⁰ Gümüş parayı ancak Sâmanoğullarının bağlı bulunduğu Tahiroğulları basmaktaydı.⁵¹ Narşahî ise diğer kaynaklardan farklı olarak Yahya b. Esed'in adını hiç konu etmeden Nuh b. Esed'in ölümü üzerine onun yerine doğrudan Ahmed b. Esed'in geçtiğini kaydetmektedir.⁵² Barthold ise Yahya b. Esed'in 25 Rebiülahir 241/12 Eylül 855 tarihinde⁵³ ölümünden sonra Şaş'ın Ahmed b. Esed'e intikal ettiği kahaatindedir.⁵⁴ Bütün bu bilgilerden Maverâünnehir'de Ahmed b. Esed'in, Kardeşi Yahya b. Esed'den daha nüfuzlu bir konumda bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

⁴⁸ Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035.

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, Yahya ve Ahmed'in tayinini Tahir b. Abdullah'ın yaptığını rivayet etmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, VI, 3. Oysa Nuh'un öldüğü 227/842 yılında Horasan valisi Abdullah b. Tahir idi. Tahir b. Abdullah ancak 230/845 yılında vali olmuştur. Bkz. Taberî, IX, 131; İbnü'l-Esîr, V, 270 vd. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in, Nuh'un ölümüyle ilişkili olarak Tahir b. Abdullah'ın adı kaydedildikten sonra, tekrar Abdullah b. Tahir dönemi olaylarına dönmesi yukarıdaki Abdullah b. Tahir isminin bir istinsah hatası olarak Tahir b. Abdullah şeklinde yazıldığına işaret etmektedir. İbn Haldun ise Yahya ve Ahmed'in tayinini Tahiroğullarının kurucusu Tahir b. Hüseyin'in yaptığını kaydetmektedir. İbn Haldun, III, 311; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 1530. Halbuki Tahir b. Hüseyin, Nuh'tan yirmi yıl önce 207/822 yılında vefat etmiştir. Bkz. Kurt, 58. Mirhond ise söz konusu tayinleri Talha b. Tahir'in yaptığını ifade etmektedir. Bkz. Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 10; Mirhond, *Samanids*, 2. Halbuki Talha b. Tahir de 213/828 yılında vefat etmiştir. Bkz. Kurt, 66.

⁵⁰ Frye, "The Sâmanids", 136 vd.

⁵¹ Frye, *Buhârâ*, 73.

⁵² Narşahî, 106.

⁵³ Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035.

⁵⁴ Barthold, 227.

Ahmed b. Esed, Fergana'da kalarak Semerkant'ın yönetimini oğullarından Nasr'a, Şaş'ın yönetimini ise diğer oğlu Yakub'a bıraktı. Yakub, Şaş'ın yönetimini uzun süre yürüttü. Halife Mu'tasım döneminde Türk şehirlerinden biri olan İsficab'ı fethetti.⁵⁵ Ahmed b. Esed rivayete göre âlim ve edebî yönü de olan dindar bir şahsiyetti. Dönemin tanınmış âlimlerinden Süfyan b. Uyeyne, İsmail b. Aliyye, Yezid b. Harun ve Mansur b. Ammar b. Aliyye'den rivayetlerde bulunmuştur.⁵⁶

Ahmed b. Esed'in 250/864'de Fergana'da ölümü üzerine⁵⁷ Semerkant ve çevresine Horasan Valisi Muhammed b. Tahir tarafından onun oğlu Nasr b. Ahmed atandı. 251/865 yılında Halife Vâsık, Nasr b. Ahmed'in Maverâünnehir'in valisi olduğuna ilişkin 1 Ramazan 251/26 Eylül 865'te bir kararname yayınladı. Nasr b. Ahmed, Tahiroğullarının ortadan kaldırıldığı 259/873 yılında da görevini yürütmekteydi.

b. Doğrudan Hilafet Merkezine Bağlanışları

261/875 yılından itibaren Nasr b. Ahmed, artık Tahiroğullarına değil, doğrudan Halife'ye bağlı bir Maverâünnehir valisi haline geldi.⁵⁸ Çünkü bu dönemde Horasan'ın merkezi Nişabur'da Tahiroğulları bulunmamaktaydı. Onların yerini Saffaroğulları almıştı.⁵⁹ Sâmanoğullarının yöneticisi olan Nasr b. Ahmed, hükümet merkezi olarak kullandığı Semerkant'ta bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye başladı. Paraları kendi adına bastı.⁶⁰ Bununla birlikte Sâmanoğulları, Tahiroğulları adına daha sonra vali atanan Rafi' b. Herseme ile de tam bir bağlılık biçiminde olmasa da ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Tahiroğullarının hilafet merkezine nüfuz konusunda Saffaroğullarıyla sürdürdükleri mücadeleleri sırasında, zaman zaman görevlerine iadesi ya da görevden alınışları Sâmanoğullarının konumunda bir değişikliğe yol açmadı. Nitekim 271/884 yılında Halife Mu'temid uygulamada çok fazla bir önemi yok gibi görünse de Saffaroğullarının lideri Amr b. Leys'i Horasan

⁵⁵ Zehbî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdu's-Selam Tedmürî, Beyrut, 1988. XVIII, 36; <http://www.alwaraq.com>. (11.12.2002), 4131; Mirhond, *Samanids*, 2.

⁵⁶ Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035; İbn Mâkûlâ, V, 148 vd.; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 798.

⁵⁷ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, haz. Albert Dietrich, Stuttgart, 1991, VI, 243; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 1517; Sem'ânî'nin eserinde muhtemelen bir istinsah hatası sonucu Ahmed b. Esed'in ölümü 205 şeklinde, birkaç satır altında ise 250 şeklinde kaydedilmektedir. Bkz. Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035. İbn Tağriberdî, Ahmed b. Esed'in Horasan Valisi Abdullah b. Tahir döneminde öldüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, III, 84; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 556. Halbuki Abdullah b. Tahir 230/844 yılında ölmüştür. 250/864 yılında ise Horasan valisi olarak Muhammed b. Tahir görev yapmaktaydı. Bkz. Kurt, 91.

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire, 1933, XI, 32; Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 10.

⁵⁹ Taberî, IX, 514; İbnü'l-Esîr, VI, 3 vd.; Narşahî, 106, 138; Mirhond, *Samanids*, 3

⁶⁰ Frye, "The Sâmanids", 137.

valiliğinden alıp yerine Muhammed b. Tahir'i tayin ettiğini açıklarken Sâmânogullarını bu konunun dışında tuttu.⁶¹

Nasr b. Ahmed, Maverâünnehir'de genel valilik görevini yürütürken, kardeşi İsmail b. Ahmed de onun yardımcılığını yapmaktaydı.⁶² Aslında 234/848 yılında Fergana'da doğmuş olan İsmail'i on altı yaşındayken babasının ölümü üzerine kardeşi Nasr yetiştirmişti.⁶³ Bu nedenle aralarında belli ölçüde manevî bir baba oğul ilişkisi bulunmaktaydı. Nasr b. Ahmed'in diğer kardeşi Ebu'l-Eş'as da bu sırada Fergana valiliğini yürüttü.⁶⁴

Sâmânogulları, Tahiroğullarının hâkimiyetinin sona erişile otorite boşluğu içine düşen Buhârâ'ya da hâkim oldu. Şöyle ki; Hüseyin b. Tahir et-Tâî adlı bir kişi Harezmi kuvvetlerin desteğinde 260/874 yılında Buhârâ'ya girmek istediye de halkın direnişiyile karşılaşmıştı. Narşahî'nin rivayetine göre beş günlük bir kuşatmanın ardından şehri ele geçirmiş ve direnen halktan pek çok kimseyi öldürmüştü. Askerlerine şehri yağmalatmıştı. Bu sırada çıkan yangınlar sonucunda şehrin üçte biri harap olmuştu. Çaresiz kalan halk savaşmak için hazırlık yapmaya başlayınca, Hüseyin b. Tahir onlara can ve malları konusunda güvence vermişti. Fakat mevcut hâle razı olarak halkın dağılmaya başlaması üzerine verdiği güvenceyi dikkate almayan Hüseyin b. Tahir, pek çok kimseyi öldürmüştü. Bunun üzerine halk yeniden ayaklanmış ve gün boyunca çatışma sürmüştü. Ardından gece vakti halk, Hüseyin b. Tahir'in kaldığı yere baskın yapmış; onu kendilerinden zorla aldığı para ve değerli eşyaları da yanına almaya fırsat vermeden şehri terk etmek zorunda bırakmıştı. Bu para ve değerli eşyalar baskını yapan halk arasında paylaşılmış; pek çok kişi elde ettiği bu para ve mallar sayesinde zengin olmuştu.⁶⁵

Açıkça ifade edilmemekle birlikte Buhârâ'da büyük karışıklıklar çıkaran Hüseyin b. Tahir adlı şahsın Horasan Valisi Muhammed b. Tahir'in bu bölgede faaliyet gösteren kardeşi olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu dönemde Tahiroğullarına bağlılığını sürdüren Harezmlilerle Muhammed b. Tahir'in kardeşi Hüseyin b. Tahir ilişki içinde bulunmaktaydı.⁶⁶ Ayrıca Muhammed b. Tahir'in kardeşi olduğunu düşündüğümüzde Hüseyin b. Tahir, Buhârâ'nın kendilerine bağlı bulunduğu inancıyla şehirde hâkimiyet kurmak istemiş olabilir. Çünkü Buhârâ valileri Tahiroğulları tarafından Nişabur'dan gönderilmekteydi.⁶⁷ Söz konusu çatışmalar artık yıkılmış bulunan bir hanedanlığa karşı kendisini sorumlu hissetmeyen Buhârâlıların ona karşı direnmesinden kaynaklanmış görünmektedir.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, VI, 58.

⁶² İbnü'l-Esîr, VI, 3 vd.; Narşahî, 106, 138.

⁶³ Narşahî, 107.

⁶⁴ Taberî, IX, 514; İbnü'l-Esîr, VII, 279 vd.; Narşahî, 106, 138.

⁶⁵ Narşahî, 107 vd.

⁶⁶ Bkz. Taberî, IX, 532.

⁶⁷ İbn Havkal, 231.

Hüseyn b. Tahir olayından sonra da Buhârâ'da otorite boşluğu nedeniyle karışıklıklar sürdü. Şehirde emniyet kalmadı. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri Fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed'in⁶⁸ liderliğinde toplandılar. Tahiroğullarının iktidarının sona ermesi nedeniyle ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurabilecek gücün tespitine çalıştılar. Horasan'ın İran yakasında Tahiroğullarını ortadan kaldıran Saffaroğulları bulunmaktaydı. Bunların Abbasî hilafetiyle ilişkileri iyi değildi. Ayrıca Abbasî hilafetinin meşru Horasan valiliğini ortadan kaldırmışlardı. Tahiroğulları adına Rafi' b. Herseme, yeniden Horasan'da hâkimiyet kurabilmek için Saffaroğullarına karşı mücadele vermektedir. Taberistan ve Rey bölgesinde Zeydîler bulunmaktaydı. Fakat bunlar da Abbasî Devleti'ne karşı mücadele vermektedir. Bu nedenle karşılarında yardım edebilecek tek güç olarak, Abbasî Devleti'nin meşru valileri durumunda bulunan ve daha önce Tahiroğulları adına görev yapan Sâmânoğulları durmaktaydı. Ayrıca Buhârâ dışındaki diğer Maverâünnehir şehirlerinin yöneticiliğini Sâmânoğulları yapmaktaydı. Bu yönüyle coğrafi birlik açısından da Sâmânoğulları yardım istemek için en uygun otorite olarak görülmekteydi. Böyle bir siyasî ortamın içinde bulunan Buhârâlı ileri gelenler, sonuçta şehri Sâmânoğullarına teslim etmeye karar vermişlerdir. Fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, Semerkant ve

⁶⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, Buhârâ'da Hanefî mezhebinin reisiydi. Bütün Maverâünnehir'in âlimi olarak şöhret kazanmıştı. Muhammed b. Ahmed sika, vera' ve zühd sahibi olmanın yanında Ehl-i Sünnet âlimi şeklinde nitelendirilmekteydi. Fıkıh ilmi sahasında yazdığı *Mukaddime fi'l-Furu'* adlı bir eseri bulunmaktadır. (Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, thk. Muhammed Şerafeddin Yalıtıkaya, R. Bilge el-Kilisî, İstanbul, 1971, II, 1795; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin*, İstanbul, 1951-55, II, 17.) Ebû Abdullah Muhammed'in babası Ebû Hafsi'l-Kebîr Ahmed b. Hafs da Buhârâ'nın tanınmış fakihlerindendi. (İbn Ebi'l-Vefâ, Ebû Hafsi'l-Kebîr'in adını Ahmed b. Ca'fer şeklinde kaydetmiştir. Bkz. İbn Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, II, 249. Ancak onun bu kaydını destekler başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Üstelik kendisi aynı eserinin bir başka yerinde Ebû Ca'fer Ahmed b. Hafs biçiminde yazmıştır. Bkz. İbn Ebi'l-Vefâ, Haydarabad-Dekkan, trz., I, 77. Bu nedenle bunun bir hata sonucu böyle kaydedildiği anlaşılmaktadır.) 150/767 yılında Buhârâ'nın Hayzâhâz köyünde (Bkz. İbn Ebi'l-Vefâ, II, 249.) doğan Ebû Hafsi'l-Kebîr'in ünü de sadece Buhârâ ile sınırlı kalmayıp bütün Maverâünnehir'e yayılmıştı. Kendisine "Maverâünnehir'in Şeyhi", "Doğunun Fakihî" gibi unvanlar verilen Ahmed b. Hafs etrafında fetvalarını esas alan büyük bir cemaat toplamıştı. Narşahî, Buhârâ'da onun sayesinde ilmin geliştiğini ve şehrin "İslâm'ın Kubbesi" namını aldığını belirtmektedir. Hatta Narşahî uzak illerdeki âlimlerin, çözemedikleri meseleleri Ebû Hafsi'l-Kebîr'e havale ettiğini kaydetmektedir. (Bkz. Narşahî, 82 vd.) Bunun arkasında Ahmed b. Hafs'ı yetiştiren âlimlerin önemi son derece büyüktür. O, Bağdat'a gidip Hanefî mezhebinin önde gelenlerinden ders almış ve rey ekolünün önemli isimlerinden birisi olmuştur. (Bkz. Narşahî, 82; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Hızânetü'l-Fıkh ve Uyânu'l-Mesâil*, thk. Salâhaddin en-Nahî, Bağdat, 1965, I, 71.) Oğlu Ebû Abdullah Muhammed de kendisinden sonra bütün Mâverâünnehir'in şeyhi olmuştur. Oğlundan ayırt edilebilmesi için çevresindekiler, ona Ebû Hafsi'l-Kebîr, oğluna ise Ebû Hafsi's-Sağîr lakabını vermiştir. (Bkz. Leknevî, *Kitâbu'l-Fevâidi'l-Behiyye fi Terâcümü'l-Hanefiyye*, Mısır, 1324, 18 vd.)

Fergana'da hâkim bulunan Nasr b. Ahmed'e bir mektup yazarak Buhârâlîlar adına ondan kendilerine bir yönetici göndermesi konusunda istekte bulundu.⁶⁹

İbnü'l-Esîr ve İbn Haldun, İsmail b. Ahmed'in Buhârâ valiliğine atanması olayını daha farklı anlatmaktadır. Buna göre, Saffaroğullarının lideri Yakub b. Leys'in Horasan'da hâkim olması üzerine onun Maverâünnehir'e geçişini engellemek ve bölgenin güvenliğini sağlamak için Nasr b. Ahmed, Ceyhun nehrinin kıyı bölgelerine askerî birlikler gönderdi. Bu birlikler bölgede güvenliği sağladıktan sonra Buhârâ'ya döndü. Bu sırada Nasr b. Ahmed'in görevlisi olarak Buhârâ'da bulunan Ahmed b. Ömer adlı şahıs mevcut ortamdaki çekindiği için görevini terk ederek kaçtı. Bunun üzerine Buhârâlîlar, sırayla Muhammed b. Mübeşşir, Ahmed b. Muhammed ve Hasan b. Muhammed'i yönetici seçtiler, fakat çok geçmeden hepsini de görevden uzaklaştırdılar. Bu nedenle ortaya çıkan otorite boşluğunu gidermek için Buhârâ'nın lideri ve fakihi durumunda bulunan Ebû Abdullah b. Ebî Hafs, Nasr b. Ahmed'e başvurarak kendilerine bir yönetici tayin etmesini istedi. Bunun üzerine Nasr b. Ahmed, kardeşi İsmail b. Ahmed'i Buhârâ'ya gönderdi.⁷⁰

Buhârâ'ya gitmek üzere yola çıkan İsmail b. Ahmed, beklenmedik bir durumla karşılaşmamak için Kermîne'ye geldiğinde bu sırada Buhârâ'da yönetici olarak bulunan ve Haricî mezhebine bağlı olduğu anlaşılan, belki de Saffaroğulları adına hareket eden Hüseyin b. Muhammed'e elçiler göndererek onunla bir antlaşmaya varmaya çalıştı. Narşahî'nin rivayetine göre, elçiler aracılığıyla yürütülen görüşmeler sonucunda İsmail b. Ahmed, Hüseyin b. Muhammed ile bir antlaşmaya vardı. Buna göre İsmail b. Ahmed Buhârâ emiri, Hüseyin b. Muhammed de onun vekili olarak görev yapacaktı. Böylece 260 yılı Ramazan ayının ilk Cuma günü (25 Nisan 874) Buhârâ'da henüz şehre girmemiş olan İsmail b. Ahmed ve Nasr b. Ahmed adına hutbe okundu. Korku ve endişe yüzünden Saffaroğullarının yöneticisi Yakub b. Leys'in adının hutbelerde okunması alışkanlığından vazgeçildi. Fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ve Buhârâlı diğer önde gelenler karşılama töreni için İsmail b. Ahmed'in bulunduğu Kermîne'ye gittiler. Bu arada Fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed'in emriyle Buhârâ bir bayram havası içinde süslendi. Bu ilgi ve sevgi sonucunda, İsmail b. Ahmed, beraberinde bir ordu bulunmadığı için Buhârâ'da beklenmedik bir ihanetle karşılaşabileceği konusunda taşıdığı endişeden kurtuldu ve halkın büyük sevinç gösterileri arasında şehre girdi. Fakat çok geçmeden İsmail b. Ahmed yaptığı antlaşmayı göz ardı ederek vekili olarak kabul ettiği Haricî Hüseyin b. Muhammed'i tutuklayarak hapsetti. Böylece Buhârâ'nın tek hâkimi oldu.⁷¹

⁶⁹ Narşahî, 108.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, VI, 4; <http://www.alwaraq.com>, (01.10.2002), 2318; İbn Haldun, III, 312, IV, 334; <http://www.alwaraq.com>, (12.12.2002), 1531.

⁷¹ Narşahî, 108 vd.

İsmail b. Ahmed'i Buhârâ'da pek çok zorluk beklemekteydi. Her şeyden önce ağabeyi Nasr b. Ahmed, ona güvenemiyordu. Bir gün kendisine isyan edeceği endişesini taşıyordu. Bu nedenle İsmail b. Ahmed'in kendisinden izin istemeden yerine kardeşi Ebû Zekeriyya Yahya b. Ahmed'in oğlunu Buhârâ'da vekil bırakarak Semerkant'a gelmesini bir itaatsizlik belirtisi saydı. Bu olaya aşırı derecede kızan Nasr b. Ahmed, kardeşi İsmail b. Ahmed ile görüşmeyi reddetti. Hatta onun yerine Muhammed b. Ömer'i görevlendirdi. Narşahî'nin rivayetine göre İsmail b. Ahmed, ağabeyi Nasr b. Ahmed ile görüşmek için on üç gün boyunca çabaladı fakat başarılı olamadı. Ancak amcasının oğlu Muhammed b. Nuh'un ve Abdülcebbar b. Hamza'nın aracılığıyla bağışlandı ve görevine iade edildi. Fakat yine de Nasr b. Ahmed'in İsmail hakkındaki olumsuz kanaati değişmemiştir. Onun, bir fırsatını bulduğunda isyan edeceği yönündeki endişeden kurtulamamıştır. Nitekim İsmail b. Ahmed'i Buhârâ'ya yolcu ederken Abdülcebbar b. Hamza'ya da bu endişesini açıkça dile getirmiştir.⁷²

İsmail b. Ahmed'in Buhârâ'da karşı karşıya bulunduğu olumsuzluklardan biri de şehirdeki mallarını kaybeden köylülerin oluşturduğu soygun çeteleriydi. Narşahî bu çetelere katılan kimselerin sayısının dört bine ulaştığını belirtmektedir. Rivayete göre bu çeteler Râmitîn ve Berked arasında yol keserek soygun yapıyorlardı. Hatta bu soygunlarını neredeyse şehir merkezinde bile gerçekleştirebilecek cesareti kendilerinde bulabiliyorlardı. İsmail b. Ahmed onlarla mücadele görevini polis teşkilatının (şurta) başında bulunan Hüseyin b. el-Alâ'ya verdi. Hüseyin b. el-Alâ şehrin ileri gelenlerinin de desteğiyle soygun çetelerini dağıtmayı başardı. Onların elebaşlarını yakalayıp idamla cezalandırdı. Ayrıca onlara destek verenleri de tutukladı. İsmail b. Ahmed bu kişileri Semerkant'a gönderdi. Böylece ağabeyi Nasr b. Ahmed'in gönlünü de almaya çalıştı.⁷³

Soyguncular sorununu çözümlleyen İsmail b. Ahmed bu sefer de Buhârâ'da daha önce büyük tahribat yapan ve pek çok insanı öldüren Hüseyin b. Tahir'in saldırısıyla karşı karşıya kalmıştır. Fakat rivayete göre Harezmlilerden oluşturduğu iki bin kişilik askerî güce sahip bulunan Hüseyin b. Tahir'i Ceyhun Nehri'nin Maveraünnehir yakasında büyük bir yenilgiye uğrattı. Hüseyin b. Tahir'in taraftarları büyük can kaybına uğradı. Kimisi çatışmalar sırasında öldürüldü, kimisi de bozgun sırasında kaçarken Ceyhun Nehri'nde boğuldu. Bir kısmı ise esir düştü. Sonuçta askerî gücünü büyük ölçüde kaybeden Hüseyin b. Tahir, Merv'e çekilmek zorunda kaldı. Bu arada İsmail b. Ahmed, esirleri kendilerine birer de elbise vererek serbest bıraktı.⁷⁴ Onun bu davranışının esirler üzerinde olumlu bir etki yaptığı ve bir daha onunla savaşmak istemeyecekleri kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca

⁷² Narşahî, 110 vd.

⁷³ Narşahî, 111.

⁷⁴ Narşahî, 111 vd.

memleketlerine döndüklerinde İsmail b. Ahmed'in lehinde propaganda yapacakları ve bu davranışlarıyla hâkimiyetinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmuş olacakları açıktır.

İsmail b. Ahmed'in Buhârâ'da karşılaştığı zorluklardan biri de şehrin önde gelenlerinin kendi başlarına buyruk hareket etmeleriydi. İsmail b. Ahmed bu konuda ilişkilerini az da olsa düzelttiği ağabeyi Nasr b. Ahmed'in yardımına başvurdu. Buhârâ'da en fazla sorun çıkaranlardan olduğu anlaşılan Buhar Huda Ebû Muhammed ile şehrin zengin tüccarlarından Ebû Hâtim Yesâri'yi Semerkant'a elçi gibi gönderdi. Bu kişiler İsmail b. Ahmed'den önce Buhârâ'nın yöneticisi konumunda olan kimselerdi. Bu yüzden şehrin yönetiminin ellerinden çıkmış olmasını hazmedemedikleri ve eskiden olduğu üzere yine yönetici gibi davranmak istedikleri anlaşılmaktadır. İsmail b. Ahmed onları Semerkant'a gönderirken ağabeyi Nasr b. Ahmed'e de gizlice haber yollayarak Buhârâ'da hâkimiyetini sağlamlaştırıncaya kadar bu kişileri bir bahane bulup hapsedmesini rica etti. Nasr b. Ahmed, kardeşi İsmail b. Ahmed'in isteğini yerine getirdi ve söz konusu kişileri onun Buhârâ'da hâkimiyet kurmasına kadar Semerkant'ta tuttu. Artık Buhârâ'da hâkimiyetini sağlamlaştırmış olan İsmail b. Ahmed, güçlerini sınırlandırdığı bu kişilere karşı çok iyi davranarak, isteklerini yerine getirmeye çalışarak onlarla ilişkilerini düzeltti.⁷⁵ Barthold, İsmail b. Ahmed'in bu şekilde davranarak bir taraftan tüm Buhârâlılara gücünü ispatladığı, diğer taraftan da şehrin önde gelenlerini kardeşi Nasr aleyhine kışkırttığı kanaatini taşımaktadır.⁷⁶ Barthold'un bu görüşü kısmen doğru olmakla birlikte onun kardeşini kışkırtmak için böyle bir yola başvurduğu ihtimali pek kuvvetli görünmemektedir. Aşağıdaki olaylardan da anlaşılacağı gibi zaman zaman aralarında çok büyük sıkıntılar yaşansa da, aralarında çıkan çatışmaların sonucunda iktidarı ele geçirme imkânına kavuşsa da, İsmail b. Ahmed, ağabeyi Nasr b. Ahmed'in hâkimiyetini onun ölümüne kadar tanımıştır.

272/885 yılında Buhârâ Valisi İsmail b. Ahmed ile Maverâünnehir genel valisi olan ve Semerkant'ta oturan ağabeyi Nasr b. Ahmed arasındaki ilişkiler birtakım kişilerin tahrikleri sonucu yeniden bozuldu.⁷⁷ Ekonomik anlaşmazlıklar da bu konuda gerekçe oldu. İsmail b. Ahmed, Buhârâ'da güvenliği sağlamak amacıyla yaptığı savaşlar ve icraatlar sırasında büyük harcamalarda bulunduğundan, ödeme sözü verdiği beş yüz bin dirhem değerindeki yıllık vergiyi Nasr b. Ahmed'e gönderememişti. Bunun üzerine Nasr b. Ahmed, Fergana ve Şaş'taki kardeşlerinin askerlerinden ve İsficab'daki Türklerden oluşturduğu orduyla Buhârâ üzerine yürüdü. Bu durum karşısında İsmail b. Ahmed de Narşahî'nin rivayetine göre ağabeyi Nasr b. Ahmed'in Buhârâ üzerindeki yönetim hakkına saygısından Buhârâ

⁷⁵ Narşahî, 112.

⁷⁶ Barthold, 240.

⁷⁷ Ebu'l-Fida, II, 50; <http://www.alwaraq.com>, (11.12.2002), 340. (Not: Maverâünnehir ve Sâmânilerin ortaya çıkışı)

şehir merkezinden ayrılıp Firebr'e çekildi. Bu nedenle Nasr b. Ahmed de şehir merkezinde hâkimiyeti sağladıktan sonra Beykent'e gelip burada karargahını kurdu. Savaşın kaçınılmaz hâle gelmeye başladığını gören İsmail b. Ahmed de bu dönemde Tahiroğulları adına Horasan'da yeniden hâkimiyet kurabilmek için mücadele veren Rafi' b. Herseme'den yardım aldı. Çünkü Rafi' b. Herseme ile İsmail b. Ahmed arasında dostluk ilişkisi mevcuttu. Hatta İsmail b. Ahmed'in isteği üzerine Rafi' b. Herseme, Harezm'in yönetimini ona bırakmayı düşünüyordu. Diğer yandan İsmail b. Ahmed de Horasan'da sürdürdüğü hâkimiyet mücadelesinde Rafi' b. Herseme'ye destek vermekteydi. Bunun bir sonucu olarak 272/885 yılında Ebû Talha b. Şerkeb'in hâkim olduğu Merv üzerine yaptığı seferde Rafi' b. Herseme'nin yanında yer almıştı. Sonuçta Ebû Talha b. Şerkeb yenilgiye uğramıştı.⁷⁸ Mirhond, Nasr b. Ahmed'in, kardeşi İsmail b. Ahmed'e karşı tavır almasına yol açan olayın bu yakınlık olduğunu nakletmektedir. Kimi art niyetli insanların bu yakınlığı kullanarak iki kardeşin arasını bozduğunu belirtmektedir. İsmail'in, Rafi' ile işbirliği yaparak Nasr b. Ahmed'i Maveraünnehir'den çıkaracağı yönünde dedikodular çıkarttıklarını ifade etmektedir.⁷⁹

Rafi' b. Herseme'nin İsmail b. Ahmed'e destek verdiğini öğrenen Nasr b. Ahmed, Tavavis'e giderek yolları kontrol altına aldı. Böylelikle Buhârâ'nın tüm köyleri Nasr b. Ahmed'in elinde kaldığı için, Rafi' b. Herseme ve İsmail b. Ahmed açlık tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Halk onları meşru yönetime isyan etmiş kimseler olarak görüp Narşahi'nin rivayetine göre Haricî olarak nitelendirdi. Hiçbir şekilde onlara yiyecek yardımında bulunmadı. Bunun üzerine yiyecek fiyatları aşırı derecede arttı. Rafi' b. Herseme'nin askerlerinin büyük bölümü açlıktan öldü. İsmail'in de ağabeyine katılması halinde zor duruma düşeceğinden korkan Rafi' b. Herseme, Nasr b. Ahmed'e savaşmak amacıyla değil, kardeşiyle arasını bulmak için geldiğini bildirdi. Onun aracılığıyla iki taraf arasında barış yapıldı. Rafi' b. Herseme'nin kefaletiyle İsmail b. Ahmed, yıllık vergisini düzenli olarak ödeyeceği sözünü verdi. Böylece Rafi' b. Herseme istekleri yerine getirilmiş bir vali olarak Maveraünnehir'i terk etti. Fakat on beş ay sonra Mirhond'un ifadesiyle art niyetli kimselerin çabaları sonucunda iki kardeşin arası yeniden açılıp İsmail b. Ahmed verdiği sözü yerine getirmeyince, Nasr b. Ahmed ve kefil Rafi' b. Herseme, vergisini ödemek istemeyen İsmail b. Ahmed'in üzerine yürüdü. Fakat iki taraf arasında çıkan çatışmalar sonucunda 15 Cemaziyelahir 275/25 Ekim 888 tarihinde Nasr b. Ahmed yenilgiye uğradı. Bununla birlikte İsmail b. Ahmed kendisinin hatalı olduğunu kabul etti ve ağabeyinden özür dileyip bağlılığını bildirdi. Nasr b. Ahmed Semerkant'a gidip Maveraünnehir yöneticisi olarak görevini

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, VII, 368 vd.

⁷⁹ Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 10 vd.; Mirhond, *Samanids*, 3.

sürdü. Rafi' b. Herseme de öncekinden farklı şekilde yenilen tarafta yer alan bir komutan olarak Maverâünnehir'den ayrılmak zorunda kaldı.⁸⁰

İsmail girdiği mücadelede kardeşi Nasr karşısında galip gelmesine rağmen Semerkant'a gitmedi. Bunun yerine Buhârâ'da kaldı. İsmail b. Ahmed'in, ağabeyi karşısında takındığı tavırlardan, bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde, onun bir hâkimiyet mücadelesinden daha çok, vergi vermek istemediği ya da kendisinin, dedikodulara inanıp iktidar mücadelesine girişeceği endişesini taşıyan ağabeyine böyle bir amaç taşımadığını göstermek istediği anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler karşısında hilafet merkezinden de hiçbir tepki gelmedi ve Halife Mu'temid, Maverâünnehir'in yöneticisi olarak yine Nasr b. Ahmed'i tanımayı sürdürdü. Bu durum Nasr'ın 279 yılı Cemaziyevvel/892 yılı Ağustos ayında⁸¹ ölümüne kadar İsmail tarafından da kabul edildi.⁸² Ancak İsmail b. Ahmed'in insiyatifiyle görevinin başına dönme imkânına kavuştuğundan Nasr b. Ahmed'in genel vali konumunda da olsa kardeşi İsmail b. Ahmed'in üzerinde fiilî bir hâkimiyeti kalmadığı açıktır. Bu nedenle Nasr b. Ahmed'in onun üzerindeki hâkimiyeti sembolik olarak sürmüştür.

İbn Mâkûlâ'nın rivayetinden Nasr b. Ahmed'in iyi bir dinî tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Babasının yanı sıra Salim b. Galib es-Semerkandî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr'dan rivayetlerde bulunmuştur. Sehl b. Şâzeveyh de Nasr b. Ahmed'den rivayet etmiştir.⁸³ Zehebî, Nasr b. Ahmed'in aynı zamanda edebî yönünün de olduğunu belirtmektedir.⁸⁴

Nasr b. Ahmed imar faaliyetlerine de önem vermiştir. Maverâünnehir ile diğer bölgeler arasında ulaşımın kolayca sağlanmasına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bu anlamda bir rivayete göre Firebr'de yolcuların bedelsiz olarak ağırlandığı ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir ribat (kervansaray) yaptırmıştır.⁸⁵

Nasr b. Ahmed'in çevre ülkeler karşısında itibarlı bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yakut el-Hamevî'nin rivayetine göre dönemin Çin Hükümdarı akrabalık bağı kurarak onunla ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Bu amaçla onun kızıyla evlenmek için girişimlerde bulunmuştur. Fakat Nasr b. Ahmed dinî inancının buna müsaade etmediğini ileri sürerek onun bu teklifini geri çevirmiştir. Bunun üzerine Çin

⁸⁰ Narşahî, 112-116, 138; Gerdizî, 14; İbnü'l-Esîr, VI, 4; <http://www.alwaraq.com>, (01.10.2002), 2318 vd.; Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, IV, 11; Mirhond, *Samanids*, 4 vd.

⁸¹ Sem'ânî, Nasr'ın 279 yılı Cemaziyelahir ayının 23'üncü gününde öldüğünü nakletmektedir. Bkz. Sem'ânî, III, 201; <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002), 1035.

⁸² Taberî, X, 30; Frye, "The Sâmanids", 136 vd. Narşahî, Halife Mu'tezid'in İsmail b. Ahmed'in Maverâünnehir valiliğini 280 yılı Muharrem ayında onayladığını kaydetmektedir. Bkz. Narşahî, 117.

⁸³ İbn Mâkûlâ, V, 148 vd.; <http://www.alwaraq.com>, (10.12.2002), 798.

⁸⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XX, 482; <http://www.alwaraq.com>, (11.12.2002), 4905.

⁸⁵ Makdisî, 291.

Hükümdarı da onun bazı çocuklarını kendi kızlarıyla evlendirerek bu yakınlaşmayı sağlamaya çalışmıştır.⁸⁶

Nasr b. Ahmed, Sâmânoğullarının genel siyasetlerinin bir sonucu olarak henüz İslâm'ı kabul etmemiş Türk topraklarına karşı askerî seferlerde bulunmuştur. Bunun bir sonucu olarak İbn Havkal'in rivayetine göre Şavgar seferinde üç yüz bin kişilik bir ordusunun bulunması bu mücadelelerin boyutunun ne kadar büyük olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Tahir-oğullarına bağlı olarak faaliyet gösteren Sâmânoğullarının böylesine büyük bir orduyla tam bir başarı elde edememesi de henüz İslâm'ı kabul etmemiş olan Türklerin gücünün de aynı ölçüde büyük olduğu kanaatini vermektedir. Nitekim Şavgar seferinde Nasr b. Ahmed'in dört bin kadar askerinin kaybolduğu rivayet edilmektedir.⁸⁷

Sonuç olarak Sâmânoğulları, Nasr b. Ahmed'in öldüğü sırada Maverâünnehir'de hem hilafet merkezine hem de başka ülkelere varlıklarını kabul ettirebilmiş bir vaziyete gelmişlerdir. Bölgede otoritelerini tam olarak sağlamayı başarabilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Barthold, Vasiliy Viladimir. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. Dursun Yıldız. Ankara, 1990.
- Belâzurî. Ahmed b. Yahya (279/892), *Futûhu'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda, Ankara, 1987.
- Bosworth, C.E.. "Tâhirids and Saffârids", *The Cambridge History of Iran*, ed. R.N. Frye, (Cambridge, 1975), IV, 90-135.
- Ebu'l-Fida, Melikü'l-Müeyyed İsmail (732/1331) *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*. Mısır, 1325.
- Ebu'l-Leys es-Semerkandî. Nasr b. Muhammed (IV./IX. asır), *Hizânetü'l-Fıkh ve Uyûnu'l-Mesâil*, thk. Salahaddin en-Nahî, Bağdat, 1965.
- Frye, R. Nelson, "The Sâmânids ", *Cambridge History of Iran*, Cambridge, 1975, IV, 136-161.
- Frye, R. Nelson, *Orta Çağın Başarısı Buhara*, trc. Hasan Kurt, Ankara, 2000.
- Gerdizî, Ebû Said Abdülhay b. Dahhak. *Târih-i Gerdizî*, Tahran, 1327.
- İbn Ebi'l-Vefâ, Muhammed b. Muhammed (775/1373), *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. Haydarabad-Dekkan, trz.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405) *el-İber*. yy., trz.
- İbn Havkal. *Sûretü'l-Arz*, trc. Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyaçlarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2001.
- İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah (ö.300), *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, haz. De Goeje, Brill, 1889.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (774/1372). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire, 1933.
- İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah (475/1095), *el-İkmal*, tk. Abdurrahman b. Yahya. Haydarabad, 1966.

⁸⁶ Yakut el-Hamevî, V, 409; <http://www.alwaraq.com>. (17.12.2002), 1877

⁸⁷ İbn Havkal, 215.

- İbn Tağriberdî, Cemaleddin Ebu'l-Mehasin Yusuf (874/1469), *en-Nüccâmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, 1932.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, Beyrut, 1995.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed (630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Mısır, 1357.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul, 1951-55.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (1067/1657), *Keşfu'z-Zunân an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, thk. Muhammed Şerafeddin Yaltkaya, R.Bilge el-Kilîsî, İstanbul, 1971.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yusuf, *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, Beyrut, 1908.
- Kurt, Hasan, *Türk İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara, 2002.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhay (1289/1872), *Kitâbu'l-Fevâidi'l-Behiyye fî Terâcümü'l-Hanefiyye*, Mısır, 1324.
- Makdisî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (388/988), *Ahsenu't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, Leiden, 1906.
- Makrizî, *el-Mevâiz ve'l-'tibâr*, 344, <http://www.alwaraq.com>, (4.12.2002).
- Mirhond, *Histoire Des Samanides* (Farsça metin kısmı), haz. M. Defremery, Paris, 1845.
- Mirhond, *Ravzatü's-Safâ*, Lucknow, 1913.
- Narşahî, Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer (348/959), *Târîhu Buhârâ*, thk. Emin Abdülmeccid Bedevî, Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî, Mısır, trz.
- Nesefî, Necmüddin Ömer b. Muhammed (537/1142-43), *el-Kand fî Zikri Ulemâi Semerkand*, tkd. Nazar Muhammed el-Faryâbî, Suûdf Arabistan, 1991.
- Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvehhab (733/1333), *Nihayetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, thk. M. Cabir Abdu'l-Âl el-Hînî, Kahire, 1984.
- Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, haz. Albert Dietrich, Stuttgart, 1991.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed (562/1167), *el-Ensab*, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut, 1988.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, trz.
- Târîh-i Sistan*, haz. Melikü's-Şuara Behar, Tahran, trz.
- Togan, Z.Velidi, *Tarihîte Usul*, İstanbul, 1985.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ya'kub (292/905), *Kitâbu'l-Buldân*, Leiden, 1892.
- Yâkut el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah b. Abdullah (626/1228), *Mu'cemu'l-Buldân*, Mısır, 1906.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdu's-Selam Tedmürî, Beyrut, 1988.